

Ο ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ REGGIO EMILIA

Ο επισκέπτης κάθε νηπιαγωγείου προσπαθεί να διακρίνει από τα μηνύματα που αποπνέει ο χώρος την ποιότητα, τη φροντίδα καθώς και τις εκπαιδευτικές επιλογές που διαμορφώνουν τη βάση του εκπαιδευτικού συστήματος. Όλοι μας έχουμε την τάση να καταγράφουμε το περιβάλλον και να «διαβάζουμε» τα μηνύμα-

τά του βάσει των δικών μας αντιλήψεων. Μπορούμε, όμως, να βελτιώσουμε την ικανότητά μας να αναλύουμε τη βαθύτερη σημασία των πραγμάτων αν παρατηρήσουμε πόσο άνετα αισθάνονται και πώς χρησιμοποιούν το χώρο όλοι όσοι κινούνται μέσα σε αυτόν. Θα μπορούσαμε έτσι να μάθουμε περισσότερα για τις σχέσεις μεταξύ των παιδιών και των ενηλίκων που περνούν το χρόνο τους εκεί.

Οι εκπαιδευτικοί στις Ηνωμένες Πολιτείες γνωρίζουν καλά τη σημασία του περιβάλλοντος. Αυτό φαίνεται, για παράδειγμα, στην εφευρετική χρήση των εξωτερικών χώρων, ένα αξιοθαύμαστο αμερικανικό προσόν – κάτι που δεν μπορούν να κάνουν τόσο εύκολα, ή τουλάχιστον να το αντιγράψουν, οι Ιταλοί δάσκαλοι που εργάζονται σε πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές. Ωστόσο, οι Αμερικανοί δάσκαλοι πάντα αρκούσαν στο να θέτουν περιορισμούς, κι έτσι πιέζονταν να κάνουν συμβιβασμούς όσον αφορά στις εσωτερικού χώρου δραστηριότητες. Το ατυχές αποτέλεσμα, όπως φαίνεται σε πολλούς ολοήμερους παιδικούς σταθμούς και νηπιαγωγεία για μικρά παιδιά, είναι ένα σύστημα που αποθαρρύνει τις φυσικές συνθήκες, ειδικά με την έλλειψη φυσικού φωτός και τακτοποιημένου χώρου.

Οι εκπαιδευτικοί στο Reggio Emilia έχουν αναπτύξει με το πέρασμα των χρόνων μια φιλοσοφία που βασίζεται στη συνεργασία και την κοινή προσπάθεια μεταξύ των παιδιών, των δασκάλων, των γονέων, των εκπαιδευτικών συμβούλων και της κοινότητας. Έχουν επιτύχει, μαζί με πολλούς δασκάλους από άλλες περιοχές της Ιταλίας, μετά από πολλά χρόνια προσπάθειών και πολιτικής δράσης, να διατεθούν κονδύλια για την προσχολική εκπαίδευση και εξασφάλισαν την τοπική υποστήριξη για το πρόγραμμά τους. Από την αρχή της εφαρμογής του εκπαιδευτικού τους προγράμματος, όλοι όσοι εμπλέκονταν σε αυτή τη συνεργασία εκτίμησαν την παιδαγωγική σημασία του χώρου και επένδυσαν ένα μεγάλο μέρος από την ενεργητικότητά τους στο να σκεφτούν και να σχεδιάσουν πιθανές λύσεις αλλά και καινούριες ιδέες. Η Carlina Rinaldi μάς λέει:

Τα παιδιά πρέπει να νιώθουν ότι όλο το σχολείο, συμπεριλαμβανομένου και του χώρου, των υλικών και των project, σέβεται αλλά και προωθεί την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία όλων τους. (Rinaldi, 1990)

Οι παιδαγωγοί που υιοθέτησαν αυτές τις παιδαγωγικές αρχές βρήκαν πολλούς τρόπους για να μετατρέψουν το σχολικό χώρο σε κάτι παραπάνω από ένα χρήσιμο και ασφαλές μέρος στο οποίο περνούν πολλές ώρες της καθημερινής τους δραστηριότητας. Έτσι, δημιούργησαν χώρους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς και τα νηπιαγωγεία τους που αντικατοπτρίζουν την παράδοση και τον πολιτισμό τους αλλά και την ιστορία του κάθε κέντρου ξεχωριστά. Αυτοί οι χώροι είναι ευχάριστοι και φιλόξενοι και μας «μιλάνε» για τα project και τις δραστηριότητες, τις καθημερινές συνήθειες και τους ανθρώπους, μεγάλους και μικρούς, που με πολυσύνθετο τρόπο αλληλεπιδρούν ουσιαστικά και ευχάριστα εκεί.

Σήμερα βρισκόμαστε σε μια στιγμή της ιστορίας της προσχολικής εκπαίδευσης των Ηνωμένων Πολιτειών κατά την οποία πολλοί εκπαιδευτικοί αγωνίζονται να πληροφορήσουν το ευρύ κοινό, αλλά και την εθνική και τις τοπικές κυβερνήσεις, για τις ανάγκες των παιδιών και όλων εκείνων που ασχολούνται μαζί τους. Αξίζει λοιπόν τον κόπο να εξετάσουμε τις επιλογές που έχουν ήδη γίνει (και οι οποίες συνεχώς βελτιώνονται) σε αυτό το πρότυπο πρόγραμμα, που αναφέρεται στο χώρο και το φυσικό περιβάλλον.

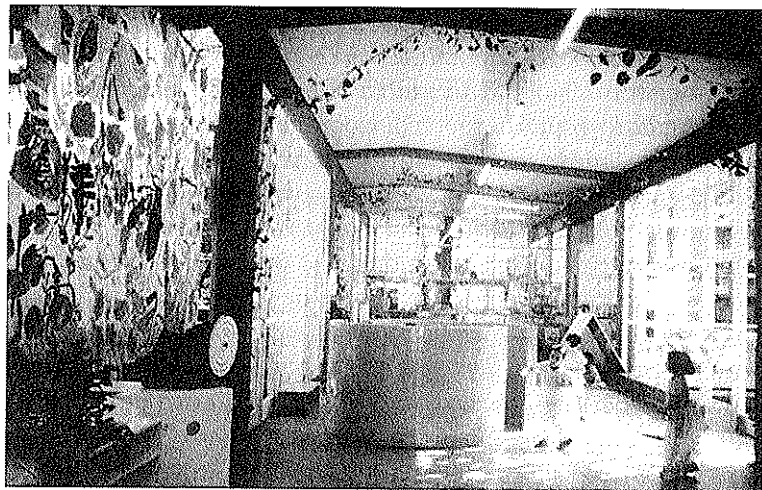
Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΧΩΡΟΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΑΚΟΜΗ ΠΙΟ ΠΕΡΑ

Αφού θεμελίωσαν τη βασική φιλοσοφία και έκαναν τις παιδαγωγικές επιλογές του εκπαιδευτικού τους προγράμματος, οι εκπαιδευτικοί του Reggio Emilia σχεδίασαν και υλοποίησαν τη δομή και

τη διαμόρφωση του χώρου. Σύμφωνα με την άποψη πως η μέριμνα για την προσχολική εκπαίδευση είναι ευθύνη της τοπικής κοινότητας, οι σταθμοί για τα παιδιά θεωρητικά θα έπρεπε να είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ευρύτερου πολεοδομικού σχεδιασμού της πόλης. Επίσης, αντί να καταλαμβάνουν ένα οποιοδήποτε οικόπεδο μιας γειτονιάς, θα έπρεπε να είναι χτισμένοι σε περίοπτη θέση στην πόλη, έτσι ώστε να μπορούν να αποτελέσουν το επίκεντρο των κοινών δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται όλοι όσοι κατά κάποιον τρόπο σχετίζονται με τη σχολική κοινότητα.

Κάθε κτίριο που χρησιμοποιήθηκε ως σχολείο (το οποίο είτε χτίστηκε από την αρχή γι' αυτό το σκοπό είτε υπήρξε ένα κοινό κτίριο αρχικά) σχεδιάστηκε από κοινού από τους αρχιτέκτονες και τους παιδαγωγικούς συντονιστές, τους δασκάλους και τους γονείς. Οι άνθρωποι που θα εργάζονταν και θα ζούσαν εκεί για τόσο πολλές ώρες τη μέρα έπρεπε να παίρνουν και αυτοί μέρος σε κάθε απόφαση: ένας τοίχος υπερβολικά ψηλός ή η έλλειψη διαχωριστικού θα μπορούσε να επηρεάσει τη δυνατότητα ή την ποιότητα της αλληλεπίδρασης μιας εκπαιδευτικής προσέγγισης στην οποία κυριαρχούν η συντροφικότητα και η επικοινωνία. Μάλιστα, όπως υποδεικνύει η Tiziana Filippini, οι εκπαιδευτικοί στο Reggio Emilia αναφέρονται στο χώρο ως ένα «δοχείο» που ευνοεί την κοινωνική αλληλεπίδραση, τη διερεύνηση και τη μάθηση, αλλά βλέπουν και το χώρο ως ένα μέρος με εκπαιδευτικό «περιεχόμενο», που σημαίνει ότι περιλαμβάνει εκπαιδευτικά μηνύματα και περιέχει ερεθίσματα για την απόκτηση αμοιβαίων εμπειριών και εποικοδομητικής μάθησης (Filippini, 1990). Γι' αυτό, η δομή των εσωτερικών χώρων τείνει να εξελίσσεται σταδιακά μαζί με καθετί άλλο σχετικό με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Reggio Emilia.

Οι δάσκαλοι επίσης εκτιμούν ότι αξιόλογο υπάρχει την περιοχή γύρω από τα σχολεία τους, θεωρώντας τη προέκταση του χώρου της αίθουσας διδασκαλίας. Αποτελεί μέρος του προγράμματός τους να πηγαίνουν τα παιδιά να εξερευνούν τις γειτονίες και τα αξιοθέατα της πόλης. Ένα παράδειγμα της επέκτασης του σχολείου είναι η υλοποίηση ενός project του σχολείου Villetta, το

Εικόνα 8.1. Ο κεντρικός χώρος (piazza) του σχολείου Diana.

οποίο διήρκεσε πολλούς μήνες και κατά το οποίο τα παιδιά βγήκαν έξω για να εξερευνήσουν πώς μεταμορφώνεται η πόλη κατά τη διάρκεια βροχοπτώσεων. Αυτό το project έκανε τα παιδιά και τους δασκάλους να εξερευνήσουν μαζί πρώτα την εικόνα της πόλης όταν δε βρέχει, φωτογραφίζοντας και γνωστά και άγνωστα μέρη, και στη συνέχεια να κάνουν υποθέσεις για το πώς η βροχή θα τα άλλαζε αυτά. Επειδή εκείνο το συγκεκριμένο χρόνο, από τη στιγμή που άρχισε το project, η βροχή εμφανίστηκε μετά από βδομάδες, τα παιδιά είχαν αρκετό χρόνο για να προετοιμάσουν τα εργαλεία τους και τον εξοπλισμό τους, που θεωρούσαν ότι θα τα βοηθούσε να παρατηρήσουν, να συλλέξουν, να μετρήσουν, να φωτογραφίσουν και να καταγράψουν καθετί σχετικό με τη βροχή. Εν τω μεταξύ, οι προσδοκίες των παιδιών αυξάνονταν τρομερά κάθε μέρα που περνούσε. Καθημερινά οι δάσκαλοι και τα παιδιά ανέβαιναν στην ταράτσα του σχολείου για να παρατηρήσουν γεμάτοι ελπίδα τον ουρανό, αποκτώντας αρκετές γνώσεις για το σχηματισμό που είχαν τα σύννεφα και για την κατεύθυνση του ανέμου.

Εικόνα 8.2. Τα παιδιά απολαμβάνουν την πόλη τους ενώ βρέχει.

Όταν επιτέλους άρχισε να βρέχει, η εμπειρία ήταν συγκλονιστική και αναζωογονητική. Τα παιδιά παρατήρησαν πώς οι άνθρωποι άλλαζαν την ταχύτητα και τη στάση τους όταν προχωρούσαν, πώς λαμπύριζαν τα φώτα στους βρεγμένους δρόμους και πώς μεταβαλλόταν ο ήχος της βροχής ανάλογα με το αν έπεφτε στο τσιμέντο, στις κουκούλες των αυτοκινήτων ή στα φύλλα των δέντρων. Έπειτα, μετά από την πρώτη εμπειρία με τη βροχή και ακολουθώντας τη συνθιτισμένη διαδικασία στο Reggio Emilia, τα

παιδιά άρχισαν να ασχολούνται με την αναπαράσταση πολλών πτυχών της. Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε σε περαιτέρω ερωτήσεις, υποθέσεις και έρευνες, που ο δάσκαλος της τάξης και ο δάσκαλος εικαστικών κατέγραψαν πλήρως. Η όλη έρευνα τελικά καταγράφηκε στο τμήμα «Η πόλη και η βροχή» της έκθεσης *Οι Χίλιες Γλώσσες των Παιδιών* και έχει σκοπό να μας πληροφορήσει για τους πολλούς τρόπους με τους οποίους ο γνωστός μας χώρος της πόλης μπορεί να αποτελέσει το πεδίο και το αντικείμενο των δραστηριοτήτων και των δημιουργικών εξερευνήσεων (Τμήμα Εκπαίδευσης της Πόλης του Reggio Emilia, 1987).

Ο ΦΙΛΟΞΕΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΜΙΑ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Όταν κάποιος μπαίνει στα σχολεία του Reggio Emilia για μικρά παιδιά, έχει αμέσως την αίσθηση ότι είναι ευπρόσδεκτος, απολαμβάνει μια ατμόσφαιρα ανακαλύψεων αλλά και ηρεμίας. Ακόμη, υπάρχει διάχυτη μια γενική εντύπωση πλούτου στην ποιότητα και στα είδη των δραστηριοτήτων των παιδιών, καθώς και του υψηλού επιστημονικού επιπέδου και της μέριμνας από μέρος των ενηλίκων. Αυτές οι εντυπώσεις προέρχονται από τον τρόπο με τον οποίο έχει οργανωθεί το περιβάλλον και είναι περισσότερο έντονες όταν κανείς βλέπει πώς τα παιδιά, οι δάσκαλοι και οι οικογένειες κινούνται στο σχολικό χώρο. Πώς όμως προκύπτει όλο αυτό; Ο Loris Malaguzzi έχει πει:

Να είστε σίγουροι ότι τα σχολεία μας είναι ο καθρέφτης της δουλειάς μας. Πιστεύω ότι δίνουν ποικίλες αντιλήψεις και μηνύματα. Έχουν εμπειρία δεκαετιών πίσω τους και έχουν γνωρίσει τρεις γενιές δασκάλων. Κάθε βρεφονηπιακός σταθμός και κάθε νηπιαγωγείο έχει το δικό του παρελθόν και τη δική του εξέλιξη, τα δικά του επίπεδα εμπειρίας και το δικό του ειδικό κράμα μορφών και πολιτισμικών στοιχείων. Ποτέ δε θελήσαμε να τα κάνομε όλα ίδια. (Malaguzzi, συνέντευξη, Ιούνιος 1990)

Ο χώρος αντανακλά με πολλούς τρόπους τον πολιτισμό των ανθρώπων που τον δημιουργούν. Και, με μια προσεκτική ματιά, αποκαλύπτει ακόμη και τα διαφορετικά επίπεδα αυτής της πολιτισμικής επιρροής. Πρώτα απ' όλα, σε αυτά τα σχολεία δίνεται μεγάλη προσοχή στην ομορφιά και την αρμονία του αρχιτεκτονικού σχεδίου. Αυτό αποδεικνύεται και από τη λειτουργική και ευχάριστη επίπλωση, που συχνά σχεδιάζουν και κατασκευάζουν οι δάσκαλοι και οι γονείς μαζί. Είναι επίσης εμφανές στα χρώματα των τοίχων, στο φως που περνάει μέσα από τα μεγάλα παράθυρα, στα υγιή, καταπράσινα φυτά και σε πολλές άλλες λεπτομέρειες, όπως η προσεκτική συντήρηση του χώρου. Αυτή η ειδική φροντίδα της εμφάνισης του περιβάλλοντος μαζί με το σχέδιο των χώρων, που ευνοούν την κοινωνική αλληλεπίδραση, είναι βασικά στοιχεία του ιταλικού πολιτισμού.

Δομημένα μέσα σε μια οργάνωση του περιβάλλοντος για δραστηριότητες και συνήθειες, είναι χαρακτηριστικά που ευνοούν τη συνεργασία, μια αντίληψη με ισχυρή κοινωνική και πολιτική αξία στην περιοχή της Εμίλια Ρομάνια, όπου ακόμη και σήμερα, ύστερα από εκατό χρόνια, υπάρχει και ευημερεί ένας συνεταιρισμός παραγωγών-καταναλωτών. Ευρύτερες προσεγγίσεις της περιοχής μπορούν να γίνουν αντιληπτές σε μερικά διαθέσιμα υλικά και στοιχεία, καθώς και στο τυπικό φαγητό που ετοιμάζουν οι μάγειροι, φρέσκο κάθε μέρα, σύμφωνα με τις επιθυμίες των παιδιών. Ο πολιτισμός της πόλης μπορεί επίσης να ανιχνευτεί στις εικόνες των τοίχων που καταγράφουν την κίνηση και τις δραστηριότητες των ανθρώπων της πόλης, και των αξιοθέατων. Ένα παράδειγμα είναι η επίσκεψη στο διάσημο πέτρινο λιοντάρι, που κάθεται μόλις στο εμπορικό κέντρο της πόλης, περιμένοντας τα παιδιά.

Το επόμενο επίπεδο είναι ο υπο-πολιτισμός του ίδιου του σχολείου: το συγκεκριμένο σχολείο, με τις ειδικές αφετηρίες του, την εξέλιξη του και την ιστορία των παιδιών που έχουν περάσει. Εκτός απ' το ότι είναι όμορφο, το περιβάλλον είναι και πραγματικά ιδιαίτερο. Υπάρχουν γωνιές με κουκουναρία, κοχύλια ή βότσαλα, τακτοποιημένα κατά μέγεθος, σχήμα ή χρώμα. Αυτές οι εκ-

θέσεις καταγράφουν γεγονότα από τη ζωή των παιδιών. Περιλαμβάνουν «θησαυρούς» που τα παιδιά έχουν συλλέξει σε ειδικές εξομησεις ή στις συνηθισμένες βόλτες. Επιπροσθέτως, τα παιδιά ενθαρρύνονται να φέρουν κομμάτια από την καθημερινή ζωή και δείγματα από τις εμπειρίες τους στο σπίτι, που συνδέονται με εξαιρετικά ή μη γεγονότα.

Για παράδειγμα, φέρνουν παραδοσιακά στολίδια όταν επιστρέφουν από τις χειμερινές τους διακοπές. Συνεπώς, οι γονείς συμμετέχουν και αυτοί σε αυτή τη ροή επικοινωνίας με το σχολείο για τη ζωή και τα γεγονότα στο σπίτι. Οι δάσκαλοι συλλέγουν αυτά τα αντικείμενα και διοργανώνουν εκθέσεις όπου η συνεισφορά του κάθε παιδιού γίνεται σεβαστή και ταυτόχρονα μέρος μιας ευρύτερης εικόνας. Όταν δείγματα φθινοπωρινών φύλλων συλλέγονται και εκτυπώνονται, τα αγαπημένα του καθενός τοποθετούνται σε μια μικρή διαφανή θήκη με άλλους χρωματιστούς θησαυρούς. Όλα αυτά τα πακέτα τοποθετούνται μαζί στο γυάλινο τοίχο, για να γίνει μια μεγάλη έκθεση που αιχμαλωτίζει το φως και «παίζει» με τις σκιές. Αυτό είναι ένα πολύ απλό παράδειγμα των πολλών τρόπων με τους οποίους διαφαίνονται η σημασία της ατομικής συνεισφοράς και η σημασία και η ενίσχυση που προσφέρει στην ομαδική συνεισφορά. Αυτό το μήνυμα γίνεται μέρος του χώρου και δείχνει στα παιδιά πως ό,τι έχουν κάνει αξίζει εκτίμησης.

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ, Ο ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΤΕΛΙΚΑ Ο ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΠΟΛΟΣ ΕΛΕΞΗΣ

Για τους εκπαιδευτικούς του Reggio Emilia, η κοινωνική ανταλλαγή φαίνεται ουσιαστική για τη μάθηση. Μέσω της δραστηριότητας που μοιράζονται όλοι, της επικοινωνίας, της συνεργασίας, ακόμη και της αντιπαράθεσης, τα παιδιά δομούν μαζί τη γνώση τους για τον κόσμο, χρησιμοποιώντας τις ιδέες ενός παιδιού για να αναπτύξουν τις ιδέες του άλλου ή να ερευνήσουν ένα μονο-

πάτι ακόμη ανεξερεύνητο. Επειδή η κοινωνική ανάπτυξη θεωρείται ουσιαστικό κομμάτι της γνωστικής ανάπτυξης, ο χώρος σχεδιάζεται και οργανώνεται με σκοπό την παροχή δυνατοτήτων αντιμετώπισης απρόσμενων καταστάσεων, δυνατοτήτων αλληλεπιδράσεων και ανταλλαγών μεταξύ των παιδιών. Ο χώρος πρέπει να εγγυάται την ευτυχία του κάθε παιδιού και της ομάδας ως σύνολου. Ταυτόχρονα, ο χώρος είναι έτσι οργανωμένος ώστε να ευνοεί τη δημιουργία σχέσεων και αλληλεπιδράσεων των δασκάλων, του προσωπικού και των γονέων μεταξύ τους και με τα παιδιά. Για παράδειγμα, οι ενήλικι μπορεί να συναντιούνται, να εργάζονται σε μικρές ή μεγάλες ομάδες, να συζητούν προβλήματα και να τρώνε μαζί μέσα στο σχολικό χώρο. Η ευημερία των ενηλίκων που εργάζονται στα σχολεία και η εμπιστοσύνη των γονέων, οι οποίοι εμπιστεύονται τα παιδιά τους στο σχολείο πριν να πάνε στις δραστηριότητές τους, είναι ουσιαστικά στοιχεία για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού σχεδίου. Όπως τόνισε ο Loris Malaguzzi:

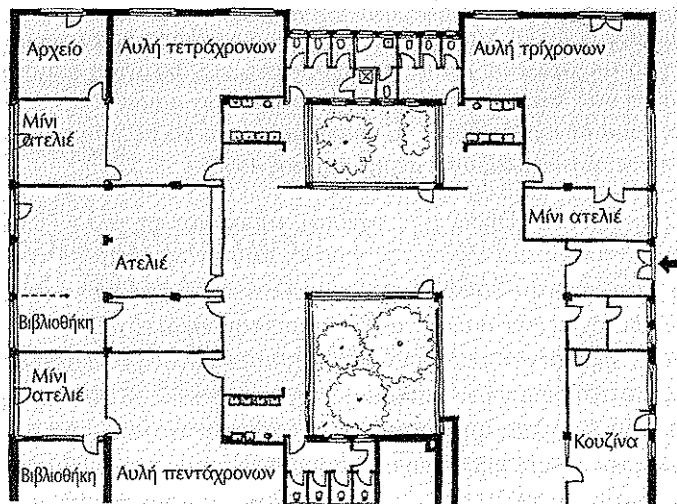
Προσπαθούμε πάντα να βοηθάμε και να διατηρούμε τους δεσμούς μεταξύ δουλειάς και έρευνας, μια υγιή συνεργασία με το προσωπικό του σχολείου και με τις οικογένειες, μια ακλόνητη εμπιστοσύνη στις δυνατότητες και τις ικανότητες των παιδιών και, τελικά, μια συνεχή επιθυμία να σκεφτόμαστε και να συζητάμε τι κάνουμε. (Malaguzzi, συνέντευξη, Ιούνιος 1990)

Στο Σχολείο Diana (βλ. σχέδιο), όπως και σε άλλα, υπάρχει ένας κεντρικός κοινόχρηστος χώρος, που αναφέρεται με τον ίδιο όρο που χρησιμοποιείται για την πλατεία μιας πόλης (*piazza*). Εδώ υπάρχει ένα σαφές παράδειγμα του σχολείου ως ανταπόκρισης της κοινωνίας γύρω από αυτό. Σε αυτή την περίπτωση, η ιδέα και το όνομα του κεντρικού, κοινόχρηστου χώρου προέρχονται από ένα βασικό στοιχείο των ιταλικών αστικών δομών. Οι υπόλοιποι εσωτερικοί χώροι μπορούν να έχουν πρόσβαση στην *piazza*, τον κοινό χώρο. Υπάρχουν ένα μεγάλο ατελιέ, μια βιβλιοθήκη με χώρο για ηλεκτρονικούς υπολογιστές, ένα αρχείο και

μια αποθήκη. Το ατελιέ –ένα εργαστήριο ή στούντιο που χρησιμοποιείται από τα παιδιά και τους ενήλικους στο σχολείο– περιγράφεται από τον Loris Malaguzzi κατ' αυτό τον τρόπο:

Το ατελιέ, στη δική μας προσέγγιση, είναι ένας πρόσθετος χώρος μέσα στο σχολείο, όπου μπορούμε να ανακαλύψουμε πράγματα με τα χέρια και με το μυαλό μας, να εκλεπτύνουμε την εννοιατική μας ικανότητα μέσω της πρακτικής ενασχόλησης με τις εικαστικές τέχνες, να εργαστούμε πάνω σε project που συνδέονται με τις δραστηριότητες που σχεδιάζονται στην αίθουσα διδασκαλίας, να εξερευνήσουμε και να συνδυάσουμε τα καινούρια και γνωστά εργαλεία, τις τεχνικές και τα υλικά. (Malaguzzi, 1988)

Ο δάσκαλος που είναι υπεύθυνος για το ατελιέ, ο δάσκαλος εικαστικών, είναι καταρτισμένος στην εικαστική εκπαίδευση, είναι συνδιοργανωτής των εμπειριών των παιδιών και των δασκάλων και υπηρετεί ως δημιουργός και σχεδιαστής της καταγραφής της δουλειάς που γίνεται στο σχολείο (βλ. Vecchi, Κεφάλαιο 7, σε αυτό τον τόμο).

Εικόνα 8.3. Σχέδιο του Σχολείου Diana

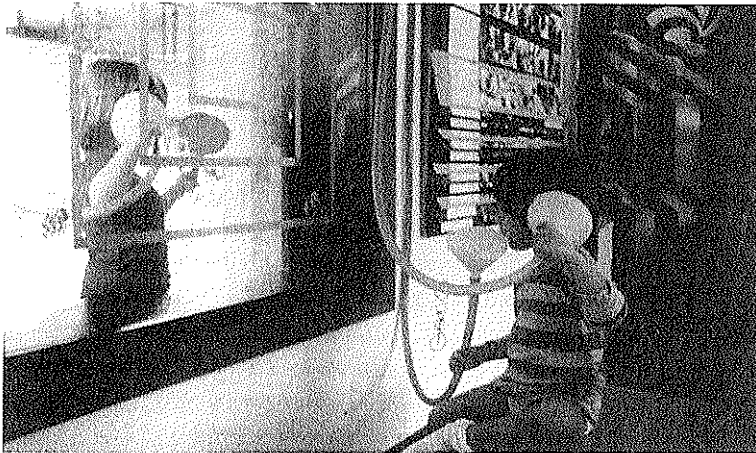
Κάθε ηλικιακή ομάδα παιδιών έχει μια αίθουσα διδασκαλίας (ένα μεγάλο δωμάτιο) και δίπλα σε αυτή ένα *μίνι ατελιέ*. Και πά-λι ο Loris Malaguzzi σχολιάζει για το αποκεντρωμένο αυτό εργα-στήριο:

Χρόνια πριν ο χώρος είχε εκραγεί με την ανάπτυξη των ιδεών. Η τεχνολογία είχε φέρει στο ατελιέ τη φωτογραφική μηχανή, το μαγνητόφωνο, τη βιντεοταινία, το φωτοτυπικό μηχάνημα, τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και πολλά ακόμη. Τα εργαλεία που μπο-ρούσαμε να χρησιμοποιήσουμε έγιναν πολλά. Έπρεπε να αποκε-ντρώσουμε το ατελιέ σε μικρότερους χώρους. Έπρεπε να φτιάξου-με αρχεία στα σχολεία και στη δημοτική διοίκηση. Επίσης, ιδρύσα-με ένα Κέντρο Αρχείων και Πληροφοριών (Malaguzzi, 1988).

Συνεχίζοντας την επίσκεψή μας σε ένα σχολείο, θα βλέπαμε ότι η κουζίνα, η τραπεζαρία, ένα δωμάτιο με νεροχύτες για πλύσιμο ή για παιχνίδι με το νερό, και το λουτρό, όλα εκτείνονται με έναν ικανοποιητικό και ευχάριστο τρόπο. Κανένας από τους χώρους αυτούς δε θεωρείται μη λειτουργικός. Για παράδειγμα, οι καθρέ-φτες στα αποχωρητήρια και στο λουτρό είναι κομμένοι σε διαφο-ρετικά σχήματα, για να εμπνέουν τα παιδιά να διασκεδάζουν κοι-τώντας το είδωλό τους. Τα ταβάνια φιλοξενούν πολλούς διαφορε-τικούς τύπους αιωρούμενων γλυπτών ή όμορφων παιχνιδιών, φτιαγμένων όλων από διαφανές, χρωματιστό και ασυνήθιστο υλι-κό, φτιαγμένο από τα παιδιά και οργανωμένο από τους δασκάλους. Υπάρχουν γυάλινοι τοίχοι, για να δημιουργούν μια συνέχεια ανάμε-σα στους εσωτερικούς και εξωτερικούς κήπους. Προσφέρουν άπλε-το φυσικό φως και δίνουν την ευκαιρία για παιχνίδι με τις δια-φάνειες και τους αντικατοπτρισμούς. Οι γυάλινοι τοίχοι χωρίζουν επίσης τους χώρους εργασίας, για τη δημιουργία κοινού αισθήμα-τος. Ωστόσο, αν κάποιος επιθυμεί να μείνει μόνος ή να εργαστεί μόνος ή να συζητήσει με ένα φίλο, υπάρχουν πολλές επιλογές, όπως ο χώρος των *μίνι ατελιέ* ή άλλων άνετων μικρών χώρων, στους οποίους κάποιος μπορεί να αποσυρθεί και να περάσει το χρόνο του.

ΧΩΡΟΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΣ ΓΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΗΛΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στους βρεφονηπιακούς σταθμούς η προσοχή που δίνεται στο φυσικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη ποιότητα, που μας θυμίζει την ανάγκη που έχουν τα μικρά παιδιά για τρυφερότητα και στοργή. Ακριβώς στην είσοδο, άνετες ψάθινες καρέκλες προκαλούν τους γονείς να βρουν χρόνο να περάσουν με τα παιδιά τους, να συναντηθούν ο ένας με τον άλλο ή να έρθουν σε επαφή με τους δασκάλους. Υπάρχουν δωμάτια καλυμμένα με χαλιά και μαξιλάρια, όπου τα παιδιά μπορούν να μπουσουλήσουν με ασφάλεια ή να μαζευτούν γύρω από το δάσκαλο για να κοιτάξουν ένα βιβλίο με εικόνες ή να ακούσουν ένα παραμύθι. Υπάρχει ένας μεγάλος χώρος με τον κατάλληλο για κίνηση εξοπλισμό. Υπάρχει όμως και ένα ατελιέ, όπου τα παιδιά πειραματίζονται με την μπογιά, τους μαρκαδόρους, το αλεύρι, τον πηλό και πολλά άλλα. Τα γυάλινα διαχωριστικά χρησιμοποιούνται ειδικά στους βρεφονη-

Εικόνα 8.4. Επικοινωνία μεταξύ δύο δωματίων στο βρεφονηπιακό σταθμό του Arcobaleno.

πιακούς σταθμούς, όπου τα παιδιά έχουν την τάση να νιώθουν ένα εντονότερο αίσθημα αποχωρισμού. Εκεί, οι γυάλινοι τοίχοι χρησιμοποιούνται για να επιτρέπουν σε κάποιον να βλέπει μέσα στην κουζίνα και στο δωμάτιο όπου αλλάζουν ρούχα τα παιδιά ή να κοιτάει μπροστά και πίσω ανάμεσα στα δωμάτια όπου παίζουν τα παιδιά διαφορετικών ηλικιακών ομάδων.

Με όμοιο τρόπο, στα νηπιαγωγεία, στην αίθουσα διδασκαλίας της ομάδας με τα μικρότερα παιδιά, δίνεται πιο πολύς χώρος για παιχνίδι με μη δομημένα υλικά, όπως τούβλα, lego, ζώα-παιχνίδια και ανακλυωμένα υλικά. Ο χώρος που καλύπτεται με μοκέτες είναι μεγαλύτερος, για να επιτρέπει στα παιδιά να παίζουν στο πάτωμα. Επίσης, ο χώρος των οικοκυρικών είναι ευρύς και πλούσιος, με μικρά αντίγραφα κεραμικών και υαλικών που συναντάμε συνήθως στα σπίτια και βάση με μακαρόνια διαφορετικών μεγεθών και όσπρια διαφορετικών χρωμάτων. Μπαίνοντας στο μίνι ατελιέ, μπορεί κάποιος να παρατηρήσει, στα τέλη του φθινοπώρου, ότι τα παιδιά εξερευνούν τις δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα του πηλού, του χαρτιού και του σύρματος. Περνούν πολλές βδομάδες με το καθένα από αυτά τα υλικά. Τους επόμενους μήνες, οι δάσκαλοι και τα παιδιά θα επιστρέψουν σε αυτά, για να αναπτύξουν ανώτερα επίπεδα δεξιοτήτων και κατανόησης. Με το χρόνο, στη συνέχεια, καθώς αποκτούν περισσότερη αυτοπεποίθηση, αυτά τα παιδιά φέρνουν σε πέρας πολλές ανακαλύψεις, ακόμη και project στο βασικό ατελιέ.

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΣ ΧΩΡΟΣ, ΧΩΡΟΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Κάθε πρωί γύρω στις εννέα, όταν όλα τα παιδιά έχουν έρθει στο σχολείο, κάθε τάξη έχει μια συνάντηση. Σε μερικά σχολεία ο χώρος συνάντησης είναι ένα μέρος με πρόχειρα καθίσματα. Μετά, αφού τα παιδιά έχουν επιλέξει μια από τις διαθέσιμες δραστηριό-

τητες ή να συνεχίσουν με ένα από τα εν εξελίξει project, θα βρουν τις απαραίτητες προμήθειες και τα εργαλεία τοποθετημένα στα τραπέζια, σε ελαφριά τραπέζια και σε καθαλέτα ή σε κατάλληλους χώρους. Είναι ικανά να βρουν καθετί άλλο που χρειάζεται στα ανοιχτά, καλά οργανωμένα ράφια, που έχουν ανακυκλωμένα και μη υλικά. Αυτά τα υλικά έχουν προεπιλεγεί και τοποθετηθεί με τάξη σε διαφανή κουτιά με τη βοήθεια των δασκάλων. Όλες αυτές οι πτυχές της καθημερινής οργάνωσης απορρέουν άμεσα από τις βασικές εκπαιδευτικές επιλογές. Τα υλικά και τα αντικείμενα που βρίσκονται στο χώρο όπου τα παιδιά περνούν πολλές ώρες πρέπει να επιλέγονται ή να δομούνται σύμφωνα με το πλαίσιο στο οποίο θα χρησιμοποιηθούν, σε συνάρτηση με το πώς θα αντιδράσουν τα παιδιά σε αυτά. Μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί μετά στο πώς τα παιδιά δρουν πάνω σε αυτά και σταδιακά τα επανακαλύπτουν.

Η τακτοποίηση και η χρήση του χώρου για δραστηριότητες, για δημιουργική έρευνα των υλικών ή για εργασία με project και θέματα είναι κρίσιμη. Ο Loris Malaguzzi αναφέρει:

Αυτό που πραγματικά συμβαίνει στα σχολεία είναι μια βασική δοκιμασία για όλους μας. Η συνεχής δραστηριότητα είναι το πιο σημαντικό πράγμα για μας και αναπαριστά αυτό που μπορεί να συμβάλει τα μέγιστα στο να διατηρήσει «ζωντανό» (ένας όρος που άρεσε στον Dewey) το ενδιαφέρον μας και τη συνεχή κινητικότητα της σκέψης και της δράσης μας. Πιστεύω ότι τα σχολεία μας κάνουν μια προσπάθεια να ενσωματώσουν το εκπαιδευτικό project στο σχέδιο για την οργάνωση της εργασίας και τις αρχιτεκτονικές και λειτουργικές συνθήκες, έτσι ώστε να επιτρέπουν τη μέγιστη κίνηση, την αυτονομία και την αλληλεξάρτηση. (Malaguzzi, συνέντευξη, Ιούνιος 1990)

Μια από τις εικόνες που χρησιμοποιεί ο Malaguzzi για να επιχειρηματολογήσει υπέρ της άποψής του για την οργάνωση του χώρου με σκοπό τα γεμάτα ερεθίσματα και νοήματα κέντρα δραστηριοτήτων είναι αυτή των «πάγκων της αγοράς», όπου οι πε-

λάτες ψάχνουν τα εμπορεύματα που τους ενδιαφέρουν, επιλέγουν και ασχολούνται με ζωντανές ανταλλαγές.

ΧΩΡΟΣ ΠΟΥ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ

Σύμφωνα με τον Loris Malaguzzi:

Οι τοίχοι των νηπιαγωγείων μας μιλούν και περιγράφουν. Οι τοίχοι χρησιμοποιούνται ως χώροι για προσωρινές και μόνιμες εκθέσεις αυτών στα οποία τα παιδιά και οι ενήλικοι δίνουν ζωή. (Malaguzzi, Κεφάλαιο 3, σε αυτό τον τόμο)

Μια από τις πτυχές του χώρου που κάνει εντύπωση στους επισκέπτες είναι πραγματικά η ποιότητα της δουλειάς των ίδιων των παιδιών που εκτίθεται σε όλα τα σχολεία. Μάλιστα, αυτή είναι μια από τις βασικές συνεισφορές των παιδιών στη διαμόρφωση του χώρου του σχολείου τους. Αυτό το επιτυγχάνουν με τη μεσολάβηση των δασκάλων, και ειδικά του δασκάλου *εικαστικών*, που επιλέγει και προετοιμάζει τις εκθέσεις με μεγάλη επιμέλεια. Τον περισσότερο καιρό, αυτές οι εκθέσεις περιλαμβάνουν, δίπλα στη δουλειά των παιδιών, φωτογραφίες από τη διαδικασία καθώς και μια περιγραφή των πολλών βημάτων και της πορείας της δραστηριότητας ή του project. Αυτές οι περιγραφές ολοκληρώνονται νοηματικά με την περιγραφή των παρατηρήσεων των ίδιων των παιδιών και της συζήτησης που συνόδευσε την ιδιαίτερη εμπειρία τους (που συχνά ηχογραφείται). Γι' αυτό οι εκθέσεις, εκτός από το ότι είναι καλά σχεδιασμένες και συμβάλλουν στον εξωραϊσμό του χώρου, καταγράφουν συγκεκριμένες δραστηριότητες, την εκπαιδευτική προσέγγιση και τα βήματα της διαδικασίας της. Πάνω απ' όλα, είναι ένας τρόπος να κάνουμε τους γονείς, τους συναδέλφους και τους επισκέπτες γνώστες των δυνατοτήτων των παιδιών, των αναπτυσσόμενων ικανοτήτων τους και του τι συμβαίνει στο σχολείο. Φυσικά, κάνει επίσης τα παιδιά να μάθουν πώς σκέφτονται οι ενήλικοι για τη δουλειά τους. Τελικά, βοηθάει τους

δασκάλους να εκτιμήσουν τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων τους και να συμβάλουν στη δική τους επαγγελματική πρόοδο.

ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ

Ένα περιβάλλον είναι ένα ζωντανό, διαφοροποιούμενο σύστημα. Πέρα από το φυσικό χώρο, περιλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο δομείται ο χρόνος και τους ρόλους που καλούμαστε να υποδυθούμε. Καθορίζει τον τρόπο που νιώθουμε, σκεφτόμαστε και συμπεριφερόμαστε. Επηρεάζει επίσης δραματικά την ποιότητα ζωής μας. Το περιβάλλον δρα είτε υπέρ μας είτε εναντίον μας, ανάλογα με το πώς οργανώνουμε τη ζωή μας. (Greenman, 1988, σελ. 5)

Όταν κάποιος παρατηρεί τα παιδιά και τους ενήλικους του Reggio Emilia, αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει μια ειδική σχέση ανάμεσα στο χρόνο και στο χώρο και ότι το περιβάλλον πραγματικά είναι λειτουργικό. Ο συλλογισμός για τις ανάγκες και τους ρυθμούς των ίδιων των παιδιών καθορίζει την οργάνωση του χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ, με τη σειρά του, ο χρόνος που έχουν στη διάθεσή τους επιτρέπει τη χρήση και την απόλαυση, σύμφωνα με τις δυνατότητες ενός παιδιού, του χώρου, που έχει γίνει αντικείμενο προσεκτικής σκέψης. Μάλιστα, ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται το χρόνο στην προσέγγιση του Reggio Emilia επηρεάζεται από τουλάχιστον τρεις βασικούς παράγοντες. Πρώτ' απ' όλα, η εμπειρία τους επεκτείνεται πάνω από τριάντα χρόνια από τη στιγμή που ιδρύθηκε το πρώτο δημοτικό σχολείο, και αυτό, με τη σειρά του, βασίστηκε στα σχολεία που διευθύνονταν από γονείς, που ιδρύθηκαν αμέσως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Γι' αυτό το λόγο, αυτό που παρατηρούμε στη διεύθυνση των χώρων βασίζεται σε πολλές αλλαγές και πολλές γνώσεις, μέσω μιας μακράς εμπειρίας, και κατά συνέπεια οι εκπαιδευτικοί δεν πιέζουν για την επίτευξη άμεσων αποτελεσμάτων.

Δεύτερον, οι γονείς και τα παιδιά τους δημιουργούν μια μα-

ζουν να στέλνουν τους γιους και τις κόρες τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς πριν από την ηλικία του ενός έτους. Όταν γίνονται τριών χρόνων, τα παιδιά μεταφέρονται στα δημοτικά νηπιαγωγεία, που τα παίρνουν από τα τρία ως τα έξι τους χρόνια. Το σύστημα παρέχει στους δασκάλους τη δυνατότητα να είναι με τα ίδια παιδιά από την αρχή ως το τέλος κάθε σχολικού κύκλου. Οι σχέσεις που edρζαιώνονται κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς παραμονής με τις ίδιες ομάδες παιδιών, γονέων και δασκάλων σχηματοποιούν το χώρο, ο οποίος με τη σειρά του γίνεται ένα μέρος οικείο γι' αυτούς. Αφού δεν υπάρχει κανένας αποχωρισμός στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς και συνεπώς καμιά περίοδος προσαρμογής σε νέες σχέσεις, υπάρχει λιγότερη πίεση για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, για την ολοκλήρωση της δουλειάς μιας χρονιάς πριν από την αρχή της επόμενης.

Τρίτον, τα δημόσια προγράμματα για μικρά παιδιά στην Ιταλία δε διαχωρίζονται ανάμεσα σε εκπαίδευση και ολοήμερη φύλαξη. Τα προγράμματα αυτά όντως διαφέρουν, αλλά μόνο διότι φροντίζουν παιδιά διαφορετικών ηλικιών. Όλα υποτίθεται ότι παρέχουν και φύλαξη και εκπαίδευση. Τα προγράμματα θεωρούνται κοινωνικές υπηρεσίες, με ελαστικά ωράρια. Ενώ τα περισσότερα παιδιά μένουν στους δημοτικούς σταθμούς από τις 9 π.μ. μέχρι τις 4 μ.μ., υπάρχουν γονείς για τους οποίους είναι απαραίτητο να αφήνουν τα παιδιά τους όσο το δυνατό πιο νωρίς, από τις 7:30 π.μ., μέχρι όσο το δυνατό πιο αργά, στις 6 μ.μ., ενώ πάλι άλλοι προτιμούν να παίρνουν τα παιδιά τους αμέσως μετά το γεύμα, στις 12:30 ή στη 1:00 μ.μ. Πολλά παιδιά, μάλιστα, περνούν πολλές ώρες ζώντας ομαδικά. Συνεπώς οι εκπαιδευτικοί παρέχουν κοινωνικές συνθήκες χαλάρωσης για τα γεύματά τους: ένα ήσυχο, προστατευμένο περιβάλλον για τον ύπνο τους και για τις δραστηριότητές τους, πολλές γωνιές με πολλές ενδιαφέρουσες και προκλητικές προτάσεις, που γενικά υλοποιούνται χωρίς βιασύνη, που δημιουργούν μια αίσθηση ασφάλειας, αυτοεκτίμησης και ευκαιρίας για την επίλυση προβλημάτων. Ο Loris Malaguzzi σχολιάζει:

Πρέπει να σεβόμαστε το χρόνο ωρίμανσης, ανάπτυξης, τα εργαλεία δράσης και κατανόησης, την πλήρη, αργή, εκπληκτική, σαφή και διαρκώς εναλλασσόμενη ανάδειξη των ικανοτήτων των παιδιών. Είναι ένα μέτρο πολιτισμικής και βιολογικής σοφίας. (Malaguzzi, Κεφάλαιο 3, σε αυτό τον τόμο)

ΕΝΑΣ ΧΩΡΟΣ ΠΟΥ ΔΙΔΑΣΚΕΙ

Το περιβάλλον εδώ θεωρείται ότι διαπαιδαγωγεί το παιδί. Μάλιστα, θεωρείται «ο τρίτος εκπαιδευτικός», μαζί με την ομάδα των δύο δασκάλων.

Για να δράσει ως εκπαιδευτής για το παιδί, το περιβάλλον πρέπει να είναι ελαστικό: Πρέπει να υφίσταται συχνές αλλαγές από τα παιδιά και τους δασκάλους, για να παραμένει σύγχρονο και να ανταποκρίνεται στην ανάγκη τους να είναι πρωταγωνιστές στην οικοδόμηση της γνώσης τους. Όλα όσα περιβάλλουν τους ανθρώπους του σχολείου και αυτά που χρησιμοποιούν –τα αντι-

Εικόνα 8.5. Η αίθουσα διδασκαλίας των τετράχρονων παιδιών στο Σχολείο Villetta.

κείμενα, τα υλικά και τις δομές– δε θεωρούνται παθητικά στοιχεία, αλλά, αντίθετα, θεωρούνται στοιχεία που καθορίζουν και καθορίζονται από τη δράση των παιδιών και των ενηλίκων που δρουν μέσα σε αυτά. Με τα λόγια του Loris Malaguzzi:

Εκτιμούμε το χώρο για τη δύναμη που έχει να οργανώνει, να προωθεί ευχάριστες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους διαφορετικών ηλικιών, να δημιουργεί ένα όμορφο περιβάλλον, να παρέχει τη δυνατότητα αλλαγών, να προωθεί επιλογές και δραστηριότητες, καθώς και για τη δυνατότητα να «πυροδοτεί» κάθε είδους κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική μάθηση. Όλα αυτά συμβάλλουν σε μια αίσθηση ευημερίας και ασφάλειας των παιδιών. Σκεφτόμαστε επίσης ότι ο χώρος πρέπει να είναι ένα είδος φυτωρίου όπου ευδοκιμούν ιδέες, αξίες, συμπεριφορές και ο πολιτισμός των ανθρώπων που ζουν σ' αυτόν. (Malaguzzi, 1984)

Τα σχολεία του Reggio Emilia δεν μπορούν απλώς να βρίσκονται οπουδήποτε και κανένα από αυτά δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ακριβές μοντέλο προς μίμηση σε οποιοδήποτε σημείο του κόσμου. Ωστόσο, έχουν κοινά χαρακτηριστικά, που αξίζει να μελετηθούν από όλα τα σχολεία. Η ιδιαίτερη οργάνωση κάθε σχολείου για τον κήπο, τους τοίχους, τα ψηλά παράθυρα και τα όμορφα έπιπλα δηλώνει: Αυτό είναι ένα μέρος όπου οι ενήλικοι σκέφτηκαν την ποιότητα του περιβάλλοντος. Κάθε σχολείο είναι γεμάτο φως, ποικιλία και ένα ιδιαίτερο είδος χαράς. Επιπροσθέτως, κάθε σχολείο δείχνει πώς οι δάσκαλοι, οι γονείς και τα παιδιά, που δουλεύουν και παίζουν μαζί, έχουν δημιουργήσει ένα μοναδικό χώρο, ένα χώρο που αντικατοπτρίζει τις προσωπικές τους ζωές, την ιστορία των σχολείων τους, τα πολλά επίπεδα πολιτισμού και μια αλληλουχία καλά σχεδιασμένων επιλογών.